

PRZYSUCHA

Oskar Kolberg

40 km na zachód od Radomia leży Przysucha, miasto raczej mało znane i nieczęsto odwiedzane. Jednak nazwisko Oskara Kolberga to wystarczająco silny magnes, by tu przyjechać. Słynny etnograf, kompozytor i folklorysta tutaj się urodził i tu znajdziemy bogaty zbiór pamiątek oraz dokumentów po nim. A kiedy już dotrzemy do Przysuchy, okaże się, że znajdziemy tu wiele innych ciekawych miejsc, atrakcyjnych obiektów i poznamy niebanalną historię.

O twórcy

Zacznijmy od wyjątkowej postaci, dla której tu jedziemy. Henryk Oskar Kolberg urodził się 22 lutego 1814 roku w Przysusze. Zmarł w Krakowie 3 czerwca 1890 roku i został tam pochowany na Cmentarzu Rakowickim. Ojciec, Juliusz Kolberg, inżynier geodeta, przyjechał do Polski z Prus w 1798 roku. Był ewangelikiem. Matka, Karolina Mercoeur, pochodziła z rodziny francuskiej. Henryk Oskar miał starszego brata Wilhelma. Rodzina przez kilka lat mieszkała w powiecie opoczyńskim, by z kilkuletnimi dziećmi przeprowadzić się do Warszawy, gdzie Juliusz otrzymał stanowisko profesora Katedry Geodezji, Miernictwa i Topografii Uniwersytetu Warszawskiego.

Kolbergowie mieszkali w oficynie Pałacu Kazimierzowskiego, należącego do obiektów uniwersyteckich. Ich sąsiadami byli wybitni przedstawiciele nauki i sztuki, z którymi utrzymywali bliskie stosunki. Byli wśród nich: Samuel Bogumił Linde, Mikołaj Chopin i Kazimierz Brodziński. Brat Oskara, Wilhelm przyjaźnił się z Fryderykiem Chopinem.

Oskar Kolberg chodził do Liceum Warszawskiego w latach 1823-1830. Władze carskie w 1830 r., w ramach restrykcji po wybuchu Powstania Listopadowego, zamknęły szkołę. Oskar uczył się także muzyki u Franciszka Vettera. W następnych latach kontynuował studia muzyczne u Józefa Elsnera i Ignacego Feliksa Dobrzyńskiego. Jednocześnie pracował – jako księgowy w kantorze bankowym Samuela Fraenkla. W latach 1835-1836 był w Berlinie – studiował w Akademii Handlowej, a umiejętności muzyczne rozwijał pod kierunkiem Karla Friedricha Girschnera i Karla Friedricha Rungenhagen. Po powrocie do kraju został nauczycielem muzyki, m.in. w Wilnie, Homlu i Białymstoku. Potem wrócił na 3 lata do kantoru Fraenkla, w 1845 roku otrzymał posadę w Zarządzie Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej, a w latach 1857-1861 – w Dyrekcji Dróg i Mostów.

Jednak prawdziwą pasją Kolberga było wszystko, co wiązało się z muzyką i muzykologią. Przyszłość wiązał z karierą kompozytorską, jednak jego debiut w 1836 przeszedł bez echa. Pod koniec lat 30. zainteresował się folklorem. Od 1838 roku, podczas wypraw w gronie przyjaciół – literatów, malarzy, muzyków, m.in. Józefa Konopki, Emila Jenikego, Teofila Lenartowicza, Ignacego Marcelego Komorowskiego, Cypriana Norwida, Wojciecha Gersona, notował pieśni i melodie ludowe w okolicach Warszawy. Około roku 1840 miał już ich ponad 600. Jako kompozytor wykorzystywał motywy ludowe w swoich utworach, m.in. w mazurkach i kujawiakach. W roku 1842 opublikował *Pieśni ludu polskiego*, w wersji nieautentycznej, bez pieśni obscenicznych, przesądów i zabobonów. Zbiór ten spotkał się z krytyką za naruszenie prostoty melodii, niewłaściwe opracowanie

harmoniczne i wprowadzanie przygrywek. W 1846 roku zamieścił w „Dzwonie Literackim” teksty w wersji litewskiej i polskiej. Porównując, wykazał w nich m.in. wpływy skandynawskie, germańskie i łotewskie. W tym samym roku wydał także, zamieszczone w tym piśmie, *Pieśni czeskie i słowackie*. Do wszystkich opracował akompaniament fortepianowy.

W latach 50. XIX wieku odniósł sukces w zakresie muzyki – w 1853 roku odbyły się, w wykonaniu amatorów, prywatnie premiery dwóch obrazów z życia ludu: *Król pasterzy i Scen w karczmie*. *Król pasterzy* doczekał się także wystawienia siedmiu przedstawień w Teatrze Wielkim w 1859 roku. Jednocześnie współpracował z warszawskimi czasopismami – pisał artykuły o tematyce ludowej, jak również z zakresu historii muzyki do „*Biblioteki Warszawskiej*”, „*Tygodnika Ilustrowanego*”, „*Kłósów*”.

Przełomową pozycją były wydawane w zeszytach (1-12), od 1857 roku, *Pieśni ludu polskiego* – obszerny materiał melodyczny, obejmujący 910 zapisów melodii i autentycznych tekstów ludowych, z charakterystycznym słownictwem gwarowym.

Jednocześnie główną dziedziną jego działalności była etnografia. Jako pierwszy zebrał i usystematyzował według regionów rodzimą kulturę ludową w dziele zatytułowanym *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. W latach 1857-1890 ukazały się 33 tomy *Ludu...* Niedługo po śmierci wydano jeszcze 3 tomy z jego spuścizny. Od 1859 do 1868 był współredaktorem *Encyklopedii powszechnej* Samuela Orgelbrandta, dla której opracował ok. 150 haseł. Dzięki wsparciu finansowemu Witolda Zglenickiego przekazanemu za pośrednictwem Kasy Mianowskiego, opublikował pięciotomową pracę pt. *Mazowsze*.

Sytuacja polityczna w Królestwie Polskim oraz obietnica subwencji ze strony Krakowskiego Towarzystwa Naukowego skłoniły go do opuszczenia na zawsze Warszawy w 1871 roku. Zamieszkał pod Krakowem, najpierw w Mogilanach, u przyjaciela, towarzysza pierwszych wędrówek, Józefa Konopki, a następnie w Modlnicy, w dworze Juliana, brata Józefa, gdzie spędził 13 lat. Bliskość Krakowa, związek z jego środowiskiem naukowym, ówczesne warunki polityczne w Galicji, stwarzały znacznie lepsze możliwości pracy niż te, na które pozwalała sytuacja w zaborze rosyjskim.

Był członkiem wielu towarzystw, m.in. Akademii Umiejętności (od 1875 r.), Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie (od 1877 r.). W latach 1871-1872 opublikował w „*Gazecie Polskiej*” plan z podróży po południowej Europie *Obrazy Słowiańszczyzny południowej*. Ponadto był autorem *Obrazów etnograficznych* (1882-1891) oraz współorganizatorem wielkiej wystawy etnograficznej w Kołomyi, która odbyła się w 1880 roku i rozświetliła Karpaty Wschodnie. Szczególną rangę nadał jej fakt, że przybył na nią sam cesarz Franciszek Józef.

Jesienią 1884 roku opuścił Modlnicę i przeniósł się do Krakowa. Mieszkał i pracował w skromnych warunkach. Świadomy upływu czasu, wydawał pośpiesznie kolejne tomy swojego dzieła. W 1885 roku odbył ostatnią podróż badawczą w Sanockie i Przemyskie. 31 maja 1889 roku Kolberg obchodził jubileusz 50-lecia pracy, zorganizowany przez krakowskie środowisko naukowe i artystyczne. Z okazji jubileuszu otrzymał w 1889 członkostwo honorowe Towarzystwa Miłośników Przyrody, Antropologii i Etnografii w Moskwie oraz członkostwo Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego i Warszawskiego Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia”. W lipcu tego roku zamieszkał w domu przyjaciela, a później wykonawcy testamentu,

Izydora Kopernickiego, który po śmierci Kolberga wydał II część Chełmskiego oraz Przemyskie.

Oskar Kolberg stworzył podstawę folklorystyki i etnografii w Polsce. W jego rodzinnej miejscowości, Przysusze znajduje się muzeum jego imienia poświęcone kulturze Polski, a w szczególności powiatu przysuskiego.

Pamięć o Kolbergu

Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze (Oddział Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu). Siedzibą Muzeum im. Oskara Kolberga jest zabytkowy dwór, pochodzący z połowy XIX wieku, wybudowany przez Juliusza Dembińskiego herbu Nieczuja, otoczony parkiem, zaprojektowanym i urządzonym w 1900 roku, przez architekta Teodora Chrząńskiego. Muzeum zostało otwarte w 1990 r. z okazji jubileuszu 100. rocznicy śmierci uczonego, etnografa, folklorysty, kompozytora. Idea utworzenia instytucji muzealnej pojawiła się wcześniej, w środowisku Przysuskiego Towarzystwa Kulturalnego. W latach 70. rozpoczęto gromadzenie materiałów kolbergowskich i eksponatów etnograficzno-historycznych z okolic Przysuchy. Zbiory prezentowano na wystawach w miejscowej bibliotece i w zabytkowym lamusie dworskim (1974-1978). W roku 1979 przekazano kolekcję do Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu, w Przysusze utworzono oddział muzealny. Rozpoczęto remont dworu Dembińskich, przeznaczając jego najstarszą, parterową część na siedzibę muzeum biograficznego Kolberga. Od 1992 r. Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze jest Oddziałem Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu.

Muzeum tworzy kolekcję dokumentującą postać Oskara Kolberga (1814-1890), jego twórczość i oddziaływanie spuścizny naukowej, badawczej i artystycznej na współczesność i przyszłość. Specyfika zbiorów tego muzeum oraz sposobu prezentacji niematerialnych wartości kultury i nauki wynika z postawy życiowej Kolberga, który jako przedstawiciel XIX-wiecznej humanistyki, był człowiekiem bez reszty oddanym swoim zainteresowaniom i pracy, a własny kapitał przeznaczył na działalność naukowo-badawczą i edytorską. Pozostawił po sobie ogromnej wartości spuściznę naukową w postaci zapisanego lub zadrukowanego papieru i stosunkowo niewiele śladów materialnych. Ograniczone możliwości gromadzenia i udostępniania materiałów kolbergowskich (zarówno rękopisów, pierwodruków, ikonografii, jak i realiów) wynikają z rozproszenia ich podczas wojen oraz z utworzenia muzeum dopiero w stulecie śmierci uczonego. Najważniejszą formą udostępniania muzealnej kolekcji jest wystawiennictwo, którego istotnym uzupełnieniem są publikacje, programy edukacyjne, działania o charakterze artystycznym (koncerty).

Wystawa biograficzna „Oskar Kolberg. Etnograf, folklorysta, kompozytor” stanowi podstawę programu ekspozycyjnego. Pozostałe przedsięwzięcia wystawiennicze zarówno o charakterze trwałym, jak i czasowym, są w stosunku do niej uzupełniające. Ekspozycja ta przedstawia życie i okresy twórczości Oskara Kolberga: jego rodzinę i dzieciństwo, związki z Przysuchą (miejscem urodzenia), lata nauki i młodość w środowisku warszawskim, pracę kompozytora i krytyka muzycznego, jego twórczość naukowo-badawczą w dziedzinie etnografii i folklorystyki, działalność edytorską, realizację programu „Lud”, okres spędzony w Modlnicy i ostatnie lata życia w Krakowie. Wystawa daje obraz XIX-wiecznej sytuacji historycznej i kulturowej, podkreśla, w jaki sposób dzieło Kolberga scalało polską kulturę podzieloną przez zaborców, wskazuje na jej różnorodność. W stałej ekspozycji prezentowane są materiały rękopiśmienne Kolberga (zapisy terenowe i materiały przygotowane do druku, korekty autorskie tomów „Ludu”, korespondencja, jego szkice i rysunki

terenowe), pierwodruki „Ludu” i publikacje artykułów w XIX-wiecznych czasopismach, materiały ikonograficzne z epoki. Ekspozycja szczególnie podkreśla muzyczne wykształcenie i pasje Kolberga oraz romantyczny rodowód jego zainteresowań folklorem. Jest przepojona elementami muzyki, zarówno ludowej, pozostającej przedmiotem dokumentacji i badań Kolberga, jak również jego własnych kompozycji.

Dopełnieniem ekspozycji biograficznej są stylowo aranżowane wnętrza: gabinetu, które daje wyobrażenie o wyglądzie gabinetu-pracowni uczonego humanisty i salonu uwidaczniającego wyposażenie typowe dla zamożnego dworu z II poł. XIX wieku.

Wydarzenia kulturalne

Nagroda im. Oskara Kolberga „Za zasługi dla kultury ludowej”

Przyznawana od 1974 r., honoruje całokształt działalności i wyróżnia wybitne osiągnięcia w dziedzinie kultury ludowej. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje patronat i jest głównym fundatorem nagród i wyróżnień honorowych. Organizatorem Nagrody jest Muzeum im. Oskara Kolberga w Przysusze. Nagrody (dyplom, medal projektu Anny Jarnuszkiewicz oraz gratyfikacja pieniężna) przyznawane są raz w roku, około dwunastu laureatom w dziedzinie twórczości artystycznej indywidualnej (sztuk plastycznych, literatury ludowej, muzyki instrumentalnej, śpiewu, tańca), kapelom i zespołom folklorystycznym oraz w dziedzinie działalności badawczej, dokumentacyjnej, animacji i upowszechniania kultury ludowej. Nagrody honorowe wyróżniają osiągnięcia osób, instytucji i organizacji wspierających rodzimą kulturę. Uroczystość wręczenia nagród odbywa się w Zamku Królewskim w Warszawie.

Towarzystwo Kulturalne im. Oskara Kolberga w Przysusze, ul. Radomska 9.

Stowarzyszenie jest organizatorem i współorganizatorem licznych przedsięwzięć kulturalnych w Przysusze: sesji popularno-naukowych, imprez kulturalnych. Do najważniejszych należy organizowanie wspólnie z Urzędem Gminy i Miasta w Przysusze corocznych „Dni Kolbergowskich”.

Dni Kolbergowskie

Największym wydarzeniem kulturalnym w Przysusze od ponad 50 lat jest przegląd autentycznego folkloru pod **nazwą „Dni Kolbergowskie”**. Po raz pierwszy odbył się w 1960 roku, w związku z 70. rocznicą śmierci. Już od pierwszego roku impreza ta trwała dwa dni. W soboty odbywały się sesje popularno-naukowe, na których przedstawiano postać Kolberga, jego dzieło, wpływ na kulturę i muzykę współczesną, a w późniejszych latach także tematy związane z szeroko pojętym folklorem. W niedziele odbywały się kolejne przeglądy dorobku artystycznego zespołów muzycznych, śpiewaczych i tanecznych z powiatu przysuskiego, a także amatorskiej twórczości ludowej. Towarzyszyły im kiermasze sztuki ludowej oraz spotkania z artystami i twórcami ludowymi.

Od 2000 roku „Dni Kolbergowskie” otrzymały drugi człon „Mazowiecki Przegląd Folkloru” oraz weszły w skład większej trzydniowej imprezy „Dni Przysuchy”. W piątek organizowane są różne imprezy związane z Dniem Dziecka, w sobotę szereg koncertów różnych zespołów miejscowych oraz gości zaproszonych na „Dni Przysuchy”, a niedziela przeznaczona jest na święto folkloru „Dni Kolbergowskie”.

O mieście

Przysucha (wtedy Przesucha) była osadą nad Radomką. Pierwsze informacje o niej pochodzą z 1415 roku. W dokumentach pojawia się informacja o *Rafale z Przysuchy, synu Warsza ze Skrzyńska*. Kolejna jest z 1490 roku, mówiąca, że niejaki *Paweł z Przysuchy nabył 4 łany kmiece w Wielkim Skrzyźnie*. W latach 1508-1509 Przysucha należała do rodu Morsztynów, w roku 1510 – do Męciny z Przysuchy. We wsi było 6 zagród na 6 łanach, karczma i *kuźnica na 3 koła konieczne*. W 1526 roku – *kuźnica o 2 kołach* i młyn *o jednym kole*. Na początku XVI wieku Przysucha należała do parafii Skrzyńsko i płaciła dziesięcinę w wysokości trzech grzywien.

W drugiej połowie XVII w. była własnością najpierw Strzębosza, a później Antoniego Czermińskiego z Czermna herbu Jelita, założyciela miasta. W 1710 roku otrzymał on od Augusta II Mocnego przywilej osadzania tu rzemieślników i organizowania targów, czyli faktycznie prawa miejskie. Od 1714 roku mogły powstawać cechy rzemieślnicze i targi dwa razy w tygodniu. Przybywający rzemieślnicy niemieccy założyli Czermno, osadę z rynkiem, który dziś znajduje się na placu Kardynała Wyszyńskiego. Był to więc czas, kiedy Przysucha rozwijała się dość intensywnie. Żona Antoniego Czermińskiego, Zofia, wdowa po Jakubie Gabbonim, który dzierżawił zakłady w Samsonowie przejęte w 1718 roku przez biskupów krakowskich, postanowiła stworzyć tu konkurencyjną manufakturę. Spiętrzone wody Radomki, powstało 9 stawów, stworzono system, który napędzał maszyny kuźnic, papierni, młynów do mielenia rud, szabelni, tartaku i olejarni.

W takich okolicznościach zlokalizowano w Przysusze w 1723 roku żydowskie miasto z rozwiniętym handlem i usługami, które stało się ważnym ośrodkiem chasydyzmu. Powstała synagoga i kirkut. Przysucha od 1727 roku (przez ponad 200 lat, do 1945 roku) należała do Dembińskich. W 1745 roku zaczęła się tu sprowadzać ludność katolicka. Właścicielem Przysuchy był wówczas Jan Dembiński. Trwał rozwój trzech miast. Oddzielne prawa miejskie miała dzielnica żydowska, oddzielne polska i oddzielne niemiecka.

Przyszedł czas zaborów, przemarszów wojsk austriackich w okresie Powstania Kościuszkowskiego, odbierania praw mieszczanom, upadek przemysłu wydobywczego i hutniczego. W okresie międzywojennym Przysucha była dość silnym ośrodkiem edukacyjnym i kulturalnym, z przewagą ludności pochodzenia żydowskiego. W tym czasie, przez około 30 miesięcy, mieszkała tu Loda Halama, żona hrabiego Andrzeja Dembińskiego, artystka, która po śmierci drugiego męża zrobiła międzynarodową karierę. Z przysuskiej gminy żydowskiej wywodził się Caspar Weinberger – były sekretarz stanu ds. obrony w rządzie Stanów Zjednoczonych.

W czasie II wojny światowej, już we wrześniu 1939 roku, została zbombardowana. W getcie znalazło się ponad 5 tysięcy Żydów, z których większość zginęła w Treblince. W okolicznych lasach toczyły się walki partyzanckie.

Zabytki, atrakcje turystyczne

Przysucha ma unikatowy układ miasta, składającego się z trzech odrębnych rynków. Przez dwa stulecia żyły tu obok siebie w zgodzie trzy narody kulturowo różne – polski, niemiecki i żydowski, pielęgnujące własne tradycje i kierujące się odrębnymi prawami miejskimi:

- **rynek polski** – charakteryzuje klasycystyczny kościół ufundowany przez Urszulę Dembińską w latach 1780-1786

- **rynek niemiecki** – ulokowany w miejscu obecnego placu Wyszyńskiego
- **rynek żydowski** – znajdował się w miejscu obecnego placu O. Kolberga, charakteryzowała go monumentalna synagoga z 1777 r.

Dworek Dembińskich – obecnie muzeum im. Oskara Kolberga.

Kościół pw. św. Jana Nepomucena i św. Ignacego Loyoli w stylu klasycystycznym, zbudowany w latach 1780-1786 ze środków fundacji Urszuli Dembińskiej, starościny wolbromskiej.

„**Skałki**” – miejsce w lesie – spacer i rekreacja – w odległości około 1 km od budynku nadleśnictwa w Przysusze.

XVIII-wieczny lamus z portalem wykonanym z piaskowca.

Gródek Leśny k. Przysuchy – „Tajemnicze kamienie” – jedno z najciekawszych odkryć archeologicznych na ziemi radomskiej. Miejsce to już w VII w. n.e. pełniło rolę ośrodka kultowego, które zostały uznane za idole dawnych bóstw – pogańskie sanktuarium solarne.

Muzea, wystawy, galerie

Muzeum im. Oskara Kolberga, al. Jana Pawła II 11, 26-400 Przysucha, tel.: 48 675 22 48, oskar.kolberg.w.interia.pl

Imprezy cykliczne

Dni Kolbergowskie i Dni Przysuchy – pierwsza niedziela czerwca jest dniem przeglądów folklorystycznych pod nazwą „Dni Kolbergowskie”, obecnie realizowanych w ramach „Dni Przysuchy”. Cykl imprez plenerowych z udziałem ludowych artystów, zespołów młodzieżowych – przyciąga licznych widzów, sympatyków oraz znawców tej twórczości.

Rowerowy Złot Gwieździsty – to impreza popularyzująca turystykę rowerową i promująca utworzoną w 2004 roku sieć szlaków rowerowych (liczy 287 km), znajdujących się na terenie Związku Gmin „Radomka”: Jedlińsk, Przytyk, Przysucha, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew. Impreza ta integruje środowiska gminne Związku, przybliża walory turystyczne gmin oraz popularyzuje kolarstwo jako jedną z form rekreacji ruchowej oraz środek bezpiecznego transportu. Celem imprezy jest m.in. promowanie aktywnego trybu życia poprzez uprawianie turystyki rowerowej szlakami turystycznymi doliny rzeki Radomki.

Szlaki

Szlak zielony pieszy im. Ks. Jana Wiśniewskiego: Skrzyńsko – Przysucha – Topornia – Rudno – Krakowa Góra – Borkowice – Wola Kuraszowa – Rzuców – Skłoby – Stefanków – Skłobska Góra – Wola Zagrodna – Rezerwat „Podlesie” – Huta – Góra Cymbra – Hucisko – Góra Altana – Rezerwat „Ciechostowice” (44,3 km); www.przysucha.pl

Szlak czerwony rowerowy Związku Gmin Radomka: Bartodzieje PKP – Lisów – Piaseczno – Jedlińsk – Jedlanka – Mokrośęk – Ludwików – Gutów – Jankowice – Sukowska Wola – Przytyk – Słowików – Domaniów – Duży Las – Piec – Osiny – Komorów – Zagórze – Romualdów – Krajów – Kolonia Janików – Przysucha PKP –

Skrzynno – Pomyków – Lipno – Kozłowiec – Uroczysko Grabina (59,8 km);
www.wdolinieradomki.pl

Baza sportowo-rekreacyjna

Miejski Klub Sportowy „Oskar”, Przysucha, ul. Radomska – stadion

Walory naturalne

Na terenie Gminy Przysucha występują: rezerваты przyrody i obszary krajobrazu chronionego. Innymi formami ochrony indywidualnej są zespoły przyrodniczo krajobrazowe, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne i pomniki przyrody. Ważniejsze z nich, to:

- **Rezerwat „Puszcza u źródeł Radomki”** – Lasy Przysuskie, zwane również Puszczą Rozwadowską, stanowią duży kompleks leśny w obrębie Garbu Gielniowskiego. W drzewostanie, oprócz sosen, występują dorodne jodły, dęby, buki i graby, których wiek dochodzi do 140 lat. W tych dziewiczych lasach znajdują się źródła jednej z większych rzek regionu – rzeki Radomki. Teren ten objęty jest ochroną jako rezerwat przyrody „Puszcza u źródeł Radomki” o pow. 74,03 ha, utworzony w 1978 r., w celu ochrony wielogatunkowych drzewostanów o charakterze naturalnym, ze znacznym udziałem jodły, buku i dębu, rosnących w najbardziej wysuniętym na północ kompleksie leśnym dawnej Puszczy Świętokrzyskiej. Cechą charakterystyczną tego terenu jest zbliżony do naturalnego charakter lasu, gęsty podszyt i skąpe runo. W pobliżu rezerwatu znajdują się stawy „Huta” w dolinie rzeki Radomki, przyciągające ptaki wodne i błotne. Znajduje się tu również wiele wąwozów, rozlewisk wodnych, źródlisk, pagórków oraz pozostałości po kopalniach rudy.
- **Lasy przysusko-szydłowieckie** – obejmują swym zasięgiem łącznie sześć gmin powiatów Przysucha i Szydłowiec. Jest to obszar chronionego krajobrazu utworzony w 1983 roku. Obejmuje kompleks lasów Puszczy Rozwadowskiej i Świętokrzyskiej o pow. 43 580 ha. W obrębie obszaru znajdują się 3 rezerваты przyrody, 32 pomniki przyrody (drzewa) oraz 2 parki zabytkowe. Jest to obszar porośnięty w znacznym stopniu lasami mieszanymi z jodłą, świerkiem, brzozą i bukiem oraz licznymi źródłiskami i małymi ciekami wodnymi. Obszar ten jest słabo poznany pod względem przyrodniczym. Kompleksy leśne tworzą w dużej mierze mieszane starodrzewia z dużą ilością śródleśnych torfowisk. Stosunkowo najlepiej poznana jest na tym terenie ornitofauna. Z ciekawszych gatunków ptaków występują: cietrzewie, jarząbki, bociany czarne, orły bieliki. Faunę ssaków reprezentują liczne gatunki zwierząt łownych. Często spotykamy tu również koszatki i popielice. Charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu, licznymi strumykami ze źródłiskami.
- **Dolina rzeki Radomki** – stanowi ważny, naturalny korytarz ekologiczny łączący obszary węzłów ekologicznych o znaczeniu międzynarodowym. Wraz z Doliną Środkowej Wisły oraz kompleksem Puszczy Kozienickiej stanowi, według Krajowej Sieci Ekologicznej ECINET, obszar węzłowy o znaczeniu krajowym. Obszar ten w części północnej pokrywa się ze strefą krajobrazu chronionego wokół zbiornika wodnego „Dominiów”, obejmując m.in. duży kompleks leśny w okolicach Kalenia. Dodatkowo, oprócz doliny Radomki i licznych dodatkowych cieków wodnych, występuje tu mozaika malowniczych powierzchni leśnych, to obszar Krajobrazu Chronionego z pojedynczymi formami przyrody żywej i nieożywionej i z licznymi pomnikami przyrody.

- **Podlesie – rezerwat przyrody** – utworzony w 1989 r. Ochroną objęte zostały częściowo fragmenty zbiorowisk jodłowych i lasów wielogatunkowych oraz ślady działalności górniczej związanej z wydobywaniem rudy żelaza.

Pomniki przyrody:

- **Dąb szypułkowy.** Dwa dęby szypułkowe położone są w 225 oddziale w leśnictwie Przysucha. Zlokalizowane tu dęby to drzewa dużo starsze od sosny, mają po 230 lat. Jeden z nich ma 30 m wysokości, drugi zaś jest o 3 metry niższy.
- **Sosna pospolita.** Sosna pospolita położona jest w leśnictwie Przysucha w oddziale 213. Obiekt ten ma 160 lat, a jego wysokość oceniana jest na 25 m. Druga Sosna pospolita rośnie w oddziale 225 w leśnictwie Przysucha. Sosna jest wysokim drzewem iglastym (28 m), ma 175 lat.
- **Sosna wejmutka.** Położona jest w oddziale 154. na mapie leśnej dawnej puszczy przysuskiej. Występują tu dwie sosny wejmutka, mające po 150 lat, o wysokości 23 i 27 m oraz o pierścieniu odpowiednio 235 i 240 cm.
- **Sosna czarna,** rośnie także w 154. oddziale leśnym ma obwód 180 cm a wysokość to 23 metry.
- **Modrzew polski.** Grupa 16 drzew modrzewia z których najstarszy liczy 150 lat. Drzewa te są różnej wysokości, od 14 do 24 m. oraz o obwodzie od 25 do 31 cm.
- **Buki pospolite,** o wysokości 26 m i 150-letniej historii rosną również na terenie dawnej puszczy przysuskiej,

Informacja turystyczna

- **Gminne Centrum Informacji w Przysusze,**
pl. Kolberga 11, 26-400 Przysucha, tel.: 48 675 00 47,
burmistrz@przysucha.umig.gov.pl
- **Dom Kultury,** ul. Radomska 9, 26-400 Przysucha,
tel.: 48 675 24 73, domkultury1@vp.pl
- **Centrum Informacji Turystycznej w Radomiu**
ul. Traugutta 3, 26-600 Radom, tel.: 48 360 06 10,
www.informacjaturystyczna.radom.pl

Gastronomia

- **Restauracja Motel,** ul. Radomska 18, Przysucha, tel: 48 675 20 20
- **Restauracja Oskar,** ul. Radomska 18 B, Przysucha, tel: 48 675 37 80
- **Bar Krasnal,** ul. Topornia 17, Przysucha, tel: 601 870 868
- **Pizza Fratelli,** ul. Radomska 4, Przysucha, tel: 48 675 33 20
- **Bar Krasnal,** ul. Grodzka 14/13, Przysucha, tel: 601 870 868
- **Bar gastronomiczny,** ul. Topornia 23, Przysucha, tel: 603 800 615

Noclegi

- **Motel,** ul. Radomska 18, Przysucha, tel: 48 675 20 20

- **Hotel Oskar**, ul. Radomska 18 B, Przysucha, tel: 48 675 37 80
- **Motel Dakar**, ul. Staszica 38, Przysucha, tel: 48 675 27 07
- **Motel Sielanka**, Zbożenna 196, Przysucha, tel: 48 675 31 50
- **Dwór Zbożenna**, Zbożenna 22 A, Przysucha, tel: 48 675 29 78
- **Ośrodek Krokodyl**, ul. Topornia 21, Przysucha, tel: 603 644 659
- **Ośrodek Marysieńka**, ul. Topornia 23, Przysucha, tel: 603 800 615